

Michał Pytel

Plan Marshalla i powojenna odbudowa Europy

Zniszczona Europa

II wojna światowa, która w Europie zakończyła się w maju 1945 roku, pozostawiła po sobie ogromne zniszczenia. Europejskie państwa były zrujnowane, ich gospodarki zdewastowane, a ludzie żyli czasem w skrajnej biedzie. Jednak już kilka lat po wojnie sytuacja znacząco się poprawiła. Jak do tego doszło?

Atak Niemiec na Polskę 1 września 1939 roku rozpoczął II wojnę światową, która z upływem lat stała się największym i najkrwawszym konfliktem zbrojnym w historii świata. Uczestniczyło w nim 61 państw, zamieszkałych przez 1,7 miliarda ludzi, z czego pod bronią było około 110 milionów.¹ Wojna w szybkim tempie rozlała się na niemal całą planetę, jednak pierwszym polem działań militarnych była Europa. To właśnie europejskie państwa przystąpiły do niej jako pierwsze i najdłużej ze sobą walczyły, ponosząc tym samym największe straty – zarówno materialne, jak i te związane z kalectwem czy śmiercią własnych obywateli. Wszystkie kraje biorące udział w zmaganiach wojennych postanowiły wprowadzić błyskawiczne zmiany w swoich gospodarkach, tak aby cała produkcja przemysłowa i wysiłek społeczeństwa były ukierunkowane na zwycięstwo w światowym konflikcie. W szczytowych okresach na cele wojenne Wielka Brytania przeznaczala 55,7% dochodu narodowego, Stany Zjednoczone 43,4%, a Związek Radziecki ponad 55%.²

Sytuacja, w której nowo powstające fabryki nastawione są wyłącznie na produkcję broni i amunicji, a część już istniejących jest przebudowywana na te same potrzeby, przy jednoczesnym przesyłaniu znacznej części żywności na rzecz armii, stanowi efektywną strategię na prowadzenie skutecznej walki, jednak na dłuższą metę powoduje niedobory podstawowych produktów i artykułów żywnościowych, niezbędnych do przeżycia. Spośród wielu trudności, jakie dotknęły Europę po II wojnie światowej, to właśnie przywrócenie jej stabilności gospodarczej było uważane za kluczowy element mogący zapewnić dalszy pokój i równowagę.

Nowy powojenny ład

Największymi zwycięzcami wojny zostały trzy kraje – Wielka Brytania, Związek Sowiecki i Stany Zjednoczone. To właśnie liderzy tych państw decydowali o kształcie powojennego świata. Podjęte przez nich decyzje zaowocowały w podziale Europy na dwie strefy wpływów – zachodnią i radziecką. Zasięg stref w znacznym stopniu zależał od zdobyczy terytorialnych dokonanych podczas wojny.³ Odbudowanie Europy i utrzymanie w niej pokoju stały się głównym celem USA,⁴ które jako państwo najwięcej zyskały na zakończeniu konfliktu. W

¹ Encyklopedia PWN, Wojna światowa II (dostęp 16.01.2023) <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3997520>

² Winiarski B., Merkantylizm, protekcjonizm, liberalizm, gospodarka wojenna, s. 123.

³ Kowalski K., Plan Marshalla. Uwarunkowania i skutki gospodarczo-polityczne, s. 63.

⁴ Ibidem, s. 12-13.

przeciwieństwie do Wielkiej Brytanii i Związku Sowieckiego na terytorium Stanów Zjednoczonych nie toczyły się bezpośrednie zmagania wojenne, zatem to amerykańska gospodarka uległa najmniejszym zniszczeniom i mogła w największym stopniu wspomóc inne kraje, które ucierpiały w konflikcie.

Aby osiągnąć ten cel, w czerwcu 1947 roku sekretarz stanu Stanów Zjednoczonych George Marshall przedstawił swój plan odbudowy Europy, obejmujący pomoc USA w postaci surowców mineralnych, żywności, a także kredytów i środków produkcji. Zasadniczą koncepcją projektu Marshalla był wzrost zaufania mieszkańców Europy co do przyszłości ekonomicznej ich państw i całego kontynentu.⁵ Planem tym zostały objęte państwa Europy Zachodniej, z wyłączeniem Hiszpanii, która nie brała udziału w II wojnie światowej, a także Grecja oraz Turcja. Ostatecznie, Plan Marshalla otrzymał nazwę *European Recovery Program* (Program Odbudowy Europy) i swoim zasięgiem objął łącznie 16 państw: Austrię, Belgię, Danię, Francję, Grecję, Holandię, Irlandię, Islandię, Luksemburg, Norwegię, Portugalię, Szwajcarię, Szwecję, Turcję, Wielką Brytanię i Włochy.⁶

Program Odbudowy Europy

Rządy państw Europy Środkowo-Wschodniej, w tym Polski, zostały zmuszone przez Związek Sowiecki do odmowy wzięcia udziału w Planie Marshalla.⁷ Choć Sowieci początkowo zostali zaproszeni do partycypowania w Programie Odbudowy Europy, to nie chcieli zgodzić się na postawione przez USA warunki. Podstawowymi zasadami, które przyświecały wprowadzeniu w życie Planu Marshalla, były wolny handel oraz europejska jedność. ZSRS nie chciał jednoczyć się gospodarczo z Europą, a warunek mówiący, że uczestnictwo w Programie uzależnione jest od przeprowadzenia niezależnego oszacowania stanu gospodarki kraju, był dla niego nie do przyjęcia, gdyż wszystko, co działo się w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, miało pozostawać ścisłą tajemnicą. W latach 1948–1951 Stany Zjednoczone w ramach Planu Marshalla przekazały Europie łączną sumę niemal 13 miliardów dolarów.⁸ Dziś ta kwota miałaby wartość około 150 miliardów dolarów. Choć bezpośredni wpływ tych pieniędzy na tempo wzrostu gospodarczego Europy oceniany jest jako niewielki, to pośrednio przyczyniły się one do wzrostu wydajności pracy Europejczyków, a także do stabilizacji finansów publicznych europejskich państw. Niewątpliwym sukcesem Programu Odbudowy Europy był również fakt, że europejskie społeczeństwa oraz ich politycy jednoznacznie zwrócili się w stronę kapitalizmu i gospodarki rynkowej. Tym samym komunistyczne rozwiązania gospodarcze i finansowane przez Sowietów partie polityczne, które je proponowały, znalazły się na bocznym torze polityki. Plan Marshalla okazał się inwestycją opłacalną dla obydwu stron. Kraje Europy Zachodniej odbudowały i ustabilizowały swoje gospodarki, a Stany Zjednoczone uzyskały silnego, zjednoczonego gospodarczo partnera, wspólnie z którym mogły konkurować ze Związkiem Sowieckim w latach zimnej wojny.

⁵ Ibidem, s. 141.

⁶ Gnaś H., Plan Marshalla, Ciekawostkihistoryczne.pl (dostęp 16.01.2023)
<https://ciekawostkihistoryczne.pl/2022/04/25/plan-marshalla/>

⁷ Szklarzewski N., Recenzja: Benn Steil, Plan Marshalla. Postawić świat na nogi, tłum. K. Chojnacka i P. Chojnacki, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2020, s. 720, s. 247.

⁸ Grogin, R. C., Natural enemies: the United States and the Soviet Union in the Cold War, 1917–1991, s. 118.

Znaczenie Planu Marshalla dziś

Kiedy tylko zakończyła się zimna wojna Plan Marshalla zyskał status symbolu. Nawet dla tych, którzy niewiele na jego temat wiedzieli, stał się synonimem mądrej i skutecznej zagranicznej interwencji – naturalnie poza oficjalną propagandą w krajach, które z rywalizacji z USA wyszły przegrane. Do dziś, kiedy w jakimś regionie zaczyna wrzeć, światowa opinia publiczna nawołuje do uruchomienia „nowego planu Marshalla”, aby ulżyć cierpiącym, uspokoić nastroje, wzbudzić nadzieję czy też uniemożliwić dojście do władzy radykalnym grupom politycznym lub religijnym.⁹

- Marek Białokur, *Program Odbudowy Europy, czyli jak zdejmowano sierp z gardła Europy*, fragment

Ekonomiczny i polityczny sukces, jaki odniósł Program Odbudowy Europy pozostawił swoje piętno w historii i do dzisiaj ma wpływ na bieżącą politykę i retorykę używaną przez polityków. Nawiązania do Planu Marshalla pojawiają się w wypowiedziach przywódców państw, wpływowych polityków i innych osób posiadających wpływ na całokształt stosunków społecznych, politycznych i ekonomicznych w dzisiejszym świecie. O konieczności powstania „nowego Planu Marshalla” w swoich wypowiedziach wspominali między innymi: Hillary Clinton – sekretarz stanu Stanów Zjednoczonych, w odniesieniu do Arabskiej Wiosny, która miała miejsce w latach 2010-2012; Al Gore – były wiceprezydent Stanów Zjednoczonych, w kontekście potrzeby stworzenia analogicznego planu dla środowiska naturalnego; George Soros – wpływowy amerykański inwestor giełdowy i fundator wielu organizacji społecznych, w celu przeciwstawienia się rosyjskiej agresji wobec Ukrainy; czy Mateusz Morawiecki – premier Polski, który postulował powstanie „nowego Planu Marshalla” dla ratowania europejskiej gospodarki pogrążonej w kryzysie wywołanym przez pandemię koronawirusa.¹⁰ Te i podobne odniesienia do Planu Marshalla są żywym przykładem na to, że Program Odbudowy Europy nie tylko przyniósł pozytywne rezultaty gospodarcze i polityczne, ale stał się symbolem sukcesu wielkich, ponadnarodowych programów tego typu.

⁹ Białokur M., *Program Odbudowy Europy, czyli jak zdejmowano sierp z gardła Europy*, s. 139.

¹⁰ *Ibidem*, s. 139-140.